

De daad en de invloed van Michaël als tegenpool van de ahrimanische

Noodzakelijkheid van de Christus-impuls

Rudolf Steiner

Uit: Michaël – De opdracht van Michaël als leidende geest van onze tijd
Die Sendung Michaels (GA 194)
Vijfde voordracht
Dornach, 28 november 1919
Spreker: Rudolf Steiner
Vertaler: W.A.C. Labberté
Uitgeverij: Vrij Geestesleven Zeist, 1981

Slechts doordat de mens op zijn minst de belangrijkste, meest wezenlijke wetmatigheden van de menselijke ontwikkeling in zich opneemt, kan hij tot een bewustzijn komen, dat door zijn ziel wordt gedragen. Wat zich in de loop van de menselijke ontwikkeling heeft afgespeeld moeten we als kennis in ons zieleleven opnemen. Dit is de taak van de moderne mens.

Het gaat er om, dat men de mensheidsontwikkeling volstrekt ernstig opvat als een ontwikkeling van een levend wezen. In de ontwikkeling van het hele mensengeslacht heerst een zelfde wetmatige groei als in het op zichzelf staande menselijke individu. En daar nu het tijdstip is aangebroken, dat bepaalde dingen bewust moeten worden en dat men weet, dat de mens in de opeenvolgende aardelevens immers deel heeft gehad aan de verschillende fasen in de geschiedenis van de mensheidsontwikkeling, is het ook noodzakelijk dat men een begrip ontwikkelt voor de verschillende zieleconstellaties van de mens in die fasen.

Ik heb meermalen gezegd dat wat wij tegenwoordig geschiedenis noemen, eigenlijk een fable convenue is', omdat er bij deze abstracte vermelding van gebeurtenissen en bij dit uiterlijke zoeken naar oorzaak en gevolg helemaal geen rekening wordt gehouden met de veranderingen in het menselijke zieleleven. Door deze niet te zien zou men tot de overtuiging kunnen komen, dat de zielegesteldheid van de tegenwoordige mens dezelfde is als die uit de tijd, waaruit de eerste documenten van de geschiedenis stammen. Dit is niet het geval. Ook de eenvoudigste, primitiefste mensen van de negende, tiende eeuw na Christus hadden een heel andere zielegesteldheid dan de mensen die na het midden van de vijftiende eeuw leefden. Men kan dit nagaan bij de laagste, maar ook bij de hoogste trap van het mensengeslacht.

Probeert u bijvoorbeeld eens het merkwaardige werk van Dante over de monarchie in u op te nemen. Als u zoiets niet met een zekere nieuwsgierigheid leest, maar met een speurzinn voor het cultuur-historische aspect, dan zal het u opvallen dat er in zo'n boek, van een vertegenwoordiger van zijn tijd, dingen staan die onmogelijk

vanuit de ziel van een dergelijk mens zouden kunnen stammen. Ik wil slechts één ding noemen.

In dit boek, dat in een ernstige verhandeling het beginsel wil verklaren van het recht en de politiek in een monarchie, probeert Dante uiteen te zetten dat de Romeinen het voortreffelijkste volk van de aarde waren. Hij doet dat door te zeggen dat de Romeinen het oudste recht hadden, om de hele aarde, voor zo ver dat mogelijk was, te veroveren. Hij probeert te verklaren, dat de verovering van de hele aarde door de Romeinen groter zeggingskracht bezat dan bijvoorbeeld het recht op zelfstandigheid van de afgezonderde kleine volkeren, want het was de wil van God dat de Romeinen, in het belang van hun algemeen welzijn, over hen heersten. Voor dit recht van de Romeinen voert Dante veel bewijzen aan, stammend uit de geest van zijn tijd. Een van die bewijzen is het volgende. Hij zegt: De Romeinen stammen immers af van Aeneas. Aeneas was drie keer getrouwd geweest. Eerst met Creusa. Door dit huwelijk kreeg hij als stamvader het recht, om over Azië te heersen. Voor de tweede keer trouwde hij met Dido. Daardoor verwierf hij als stamvader van de Romeinen het recht over Afrika te heersen. Vervolgens trouwde hij met Lavinia. Daardoor verwierf hij voor de Romeinen het recht, over Europa te heersen. Toen Herman Grimm eens over deze zaak sprak, maakte hij er de volgende opmerking bij, die in mijn ogen wel steekhoudend was: Een puur geluk, dat Amerika en Australië toen nog niet ontdekt waren!

Maar voor de meest verlichte geest uit de tijd van Dante was deze conclusie iets heel vanzelfsprekends. Het was juridische uiteenzetting. Nu vraag ik u, u in te denken, dat een tegenwoordige jurist uit het voorgaande een dergelijke conclusie zou trekken. Dat kunt u niet. Evenmin kunt u zich voorstellen, dat de wijze van denken waarmee Dante over andere zaken spreekt, zou kunnen uitgaan van de zielegesteldheid van een modern mens.

Zo ziet u, dat men rekening moet houden met verandering van de zielegesteldheid van de mensen. Tot op zekere hoogte is het nog te billijken, dat tot in onze tijd deze dingen niet werden begrepen. Maar voor onze tijd geldt dit niet meer en zeker niet voor de toekomst. Tot in onze tijd, in ieder geval nog tot het einde van de achttiende eeuw, beschikte de mensheid nog over bepaalde instincten. Sinds de Franse revolutie is het langzamerhand al anders geworden, maar er bleven nog altijd oude resten over van de betreffende zielegesteldheid.

Vanuit deze instincten ontwikkelde zich een bewustzijn, dat gedragen werd door de ziel. In de voortgaande ontwikkeling van het menselijke organisme gaan deze instincten verloren, en de mens moet zich op een bewuste manier de kennis van zijn samenhang met de gehele mensheid veroveren. Uiteindelijk is dit immers de hele diepere betekenis van het moderne sociale vraagstuk. De stem, die de mensen dikwijls vanuit een bepaalde partij laten horen, vindt hierin zijn oorsprong. In dergelijke formuleringen komt tot uiting, wat de menselijke ziel onbewust beroert. De mens voelt dat hij bewust de samenhang tussen enkeling en mensheid moet opsporen, dat wil zeggen dat hij sociaal bewogen moet worden.

Men kan dit echter niet zonder de wetmatigheid van de ontwikkeling werkelijk in het oog te vatten. Laten we dit bijvoorbeeld nog eens doen voor de tijd tussen de vierde eeuw na Christus tot ongeveer het begin van de zestiende eeuw. We zien dan, hoe het Christendom zich in het geciviliseerde Europa uitbreidt op een wijze, zoals ik dat gisteren, en ook al vaker, heb uitgesproken. We zien, dat men in deze tijd nog heel zorgvuldig probeert om het geheim van Golgotha te begrijpen met menselijke voorstellingen en begrippen, zoals ze door de Grieken tot ons kwamen. Daarna neemt de ontwikkeling echter een andere vorm aan. Wij weten dat die eigenlijk al vroeger begint, in het midden van de vijftiende eeuw. Maar hij wordt pas duidelijk zichtbaar in de zestiende eeuw. Dan begint het natuurwetenschappelijk georiënteerde denken steeds meer een greep op de mensheid te krijgen, te beginnen bij de bovenste laag.

Nu gaan we eens een bepaalde eigenschap van dit natuurwetenschappelijke denken na, die we in het bijzonder naar voren willen laten treden, hoewel er vele van dergelijke eigenschappen te vinden zijn. We bedoelen nu deze, die een vraag wordt, waarmee men niet klaar komt: *natuurgebonden noodzakelijkheid en vrijheid*. Het denken over de natuur in de nieuwere tijd ging er steeds meer toe over, de mens te beschouwen als een deel van de verdere natuur, die men ziet als een stroom van oorzaken en gevolgen die streng aan elkaar gebonden zijn. Zeer zeker zijn er tegenwoordig ook veel mensen, die zich bewust zijn dat het beleven van vrijheid een zaak van het menselijke bewustzijn is. Maar ook dan komt men er niet uit, als men gevangen zit in de configuratie van het natuurwetenschappelijke denken. Als men van daaruit over het wezen van de mens nadenkt, kan men de menselijke vrijheid daarin geen plaats geven.

Menigeen maakt het zich gemakkelijk met de menselijke vrijheid, met het menselijke verantwoordelijkheidsgevoel. Ik kende een docent in het strafrecht, die zijn colleges steeds zo begon: Mijne heren, ik moet u vertellen over het strafrecht. We beginnen dan met het axioma, dat er menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid bestaat. Want als deze niet bestonden, zou er geen strafrecht kunnen bestaan. Nu bestaat er echter een strafrecht, want hierover moet ik doceren; als gevolg daarvan bestaat er dus ook vrijheid en verantwoordelijkheid. - Deze argumentatie is wel wat simpel, maar is toch wel tekenend voor het feit hoe moeilijk de mensen tegenwoordig nog een antwoord vinden op de vraag: hoe verenigen de begrippen noodzakelijkheid en vrijheid zich met elkaar? Met andere woorden betekent dit niets anders dan dat de mens door de ontwikkeling in de laatste eeuwen gedwongen wordt een zekere almacht van de gebonden noodzakelijkheid in zijn denken op te nemen, hoewel men dit niet met zoveel woorden zegt. Wat is deze almacht van de volstrekte causaliteit?

We zullen elkaar het beste kunnen begrijpen, als ik u herinner aan iets dat ik al vaker verteld heb. De tegenwoordige wetenschapsmensen menen, dat ze zonder vooroordelen zuiver wetenschappelijk te werk gaan als ze beweren, dat de mens uit lichaam en ziel bestaat. Tot aan de grote filosoof *Wilhelm Wundt* (die eigenlijk

alleen maar dankzij zijn uitgever als een groot filosoof bekend staat) beweren de mensen, dat men onbevangen denkt, als men de mens uit lichaam en ziel laat bestaan - als men tenminste überhaupt nog aan de ziel een plaats inruimt. En slechts schuchter treedt de poging in het daglicht, om de waarheid te verkondigen, dat de mens uit lichaam, ziel en geest bestaat. De filosofen die menen dat ze geheel vanuit een eigen denken de mens uit lichaam en ziel laten bestaan, weten namelijk niet, dat deze indeling slechts het resultaat is van een geschiedkundig gebeuren, namelijk van het achtste algemene concilie van Constantinopel, waarop de katholieke kerk de geest heeft afgeschaft. Voor de rechtgeaarde gelovige Christen werd als dogma uitgeroepen, dat de mens uit lichaam en ziel bestaat, waarbij aan deze laatste nog enige geestelijke eigenschappen werden toegevoegd. Dat was een gebod van de kerk. De filosofen verkondigen dat tegenwoordig nog, en ze weten niet, dat ze slechts een gebod van de kerk volgen, waar ze menen zonder een vooropgestelde mening wetenschap te bedrijven. Inderdaad is het tegenwoordig met veel zo gesteld, wat men 'wetenschap zonder vooropgezette mening' noemt.

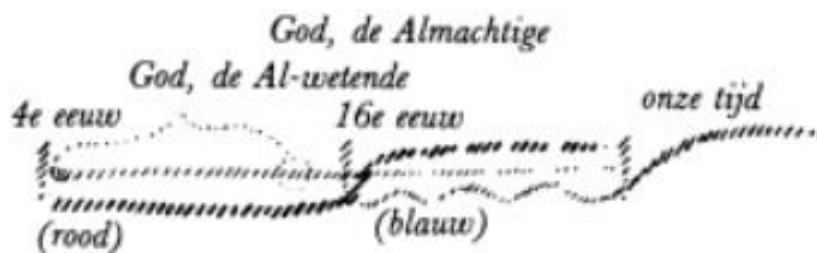
Zo ook met het begrip van de volstreckte causaliteit. De hele ontwikkeling van de vierde tot in de zestiende eeuw leidde steeds meer tot een heel bijzonder godsbegrip, dat eigenlijk zijn hoogtepunt vond in de formulering: 'God, de Almachtige'. Weinig mensen weten, dat het bijvoorbeeld voor de mensen van de vierde eeuw na Christus niets betekende, als men over God sprak als de Almachtige. Wij houden ons niet bezig met de waarheden uit de catechismus. Daarin staat natuurlijk: God is almachtig, alwetend enzovoort. Dat zijn allemaal dingen die niets met de werkelijkheid te maken hebben. Vóór de vierde eeuw zou het bij niemand, die hierin kennis van zaken had en meedacht met de ontwikkelingsgang, opgekomen zijn, de almacht te beschouwen als een grondleggende eigenschap van het goddelijke wezen. De Griekse begrippen werkten toen nog na. Als men aan het goddelijke wezen dacht, zou men niet in de eerste plaats hebben gezegd: 'God, de Almachtige', maar 'God, die alle wijsheid bezit'.

God, de Almachtige
(voor die tijd: God, de Al-wetende)
 4e eeuw 16e eeuw
 {.....}

Oorspronkelijk had men de *wijsheid* aan het goddelijke wezen toegekend. Het begrip van de *almacht* is pas vanaf de vierde eeuw langzamerhand een deel geworden van de Godsvoorstelling. De ontwikkeling gaat verder. Het persoonlijkheidsbegrip laat men vallen en steeds meer treedt de ordening in de natuur naar voren, die zelfs als een mechanisme wordt voorgesteld. En het begrip over de onafwendbaarheid in het natuurlijke gebeuren, deze almacht van de natuur, is niets anders

dan het resultaat van de ontwikkeling van het godsbegrip vanaf de vierde eeuw tot in de zestiende eeuw. Alleen werden de persoonlijke eigenschappen afgeschaft en in de structuur van het natuur-denken werd het toenmalige godsbegrip opgenomen.

Als men zoiets zegt, zullen de echte natuurwetenschappers zich natuurlijk krachtig verweren. Precies zoals veel filosofen menen zonder vooringenomen standpunt over de mens te denken als ze hem uit lichaam en ziel laten bestaan, terwijl ze in waarheid afhankelijk zijn van een historische stroming waarin het achtste concilie van Constantinopel in 869 plaats vond, zo zijn al degenen die we aanhangers van Haeckel, Darwin enzovoort kunnen noemen, afhankelijk van de theologische richting die zich heeft ontwikkeld in de tijd tussen Augustinus en Calvijn. Men moet deze dingen doorzien. Want het is het eigenaardige van iedere ontwikkelingsstroom, dat ze naast een zekere evolutie een devolutie in zich draagt. En terwijl zich het begrip 'God de Almachtige' ontwikkelde, was in de onderbewuste sferen van het menselijke zieleleven ook al de onderstroom aanwezig, die later als toonaangevend naar boven kwam: de onafwendbaarheid in de natuur (zie schema: rood). En sinds de zestiende eeuw is er weer een latere onderstroom aanwezig, die zich juist in onze tijd voorbereidt om bovenstroom te worden.

Wat zich als onderstroom voorbereid heeft als de noodzakelijkheid in de natuur, moet van nu af aan een bovenstroom worden. Dit kunnen we zien als het karakteristieke van het michaëliësche tijdperk. Maar om dit enigszins te kunnen begrijpen, moet men begrip krijgen voor de innerlijke geest van de aarde-ontwikkeling.

Onlangs heb ik u er opmerkzaam op gemaakt, dat de vanzelfsprekende ontwikkeling voor de aarde en de mensheid zich in een afdalende lijn bevindt, zodat beide eigenlijk decadent zijn geworden. Ook wees ik u er op, dat ernstig menende geologen al als een geologische waarheid poneren, dat de aardkorst bezig is met een proces van verval. Maar de mensheid zelf is in 't bijzonder betrokken bij een proces van decadentie door krachten, die eigenlijk nauw verbonden zijn met de zintuiglijke aardse wereld. In het voortschrijden van dit proces moet de mensheid geestelijke impulsen opnemen, die deze decadentie tegenwerken. Daarom moet de mensheid bewust geestelijk leven opnemen. We moeten duidelijk stellen, dat we het hoogtepunt van de aarde-ontwikkeling al overschreden hebben. Opdat deze ontwikkeling zich kan voortzetten, moet steeds helderder en duidelijker een geestelijk element worden opgenomen.

Dit lijkt allereerst iets abstracts, maar dat is het allerminst voor degenen die geestesonderzoekers zijn. U weet immers wel, dat wij de ontwikkeling van de aarde kunnen vervolgen door de stadia van Saturnus, zon en maan tot het stadium waarin ze nu verkeert. We kunnen deze ontwikkeling ook karakteriseren door te zeggen, dat deze doorgang door die stadia voor de mensheid van nu een voorbereiding was. Toen de mens op aarde zijn Ik had ontvangen, is hij eigenlijk pas in werkelijkheid 'mens' geworden en door de volgende ontwikkelingsstadia van de aarde zal hij in dit mensenwezen verdere mogelijkheden ontwikkelen.

Nu weet u immers, dat de Archai, de tegenwoordige geesten van de persoonlijkheid of de tijdgeesten, in het saturnusstadium op dezelfde ontwikkelingstrap stonden als nu de mens, hoewel in een geheel andere vorm en verschijning. Ik heb dat in mijn boeken op de volgende wijze uitgedrukt: De wezens die wij nu als Archai, de geesten van de persoonlijkheid beschouwen, waren gedurende de saturnustijd 'mens', de Archangeloi waren gedurende de zonnetijd 'mens', de Angeloi waren 'mens' tijdens de maanperiode en gedurende de aardetijd zijn *wij* 'mensen'.

Deze ontwikkeling ging natuurlijk steeds gepaard met voorbereidingsperioden. Als we alleen maar terugkijken naar het maanstadium moeten we zeggen, dat de Angeloi toen 'mensen' waren, hoewel ze er niet zo uitzagen als wij, omdat daar heel andere normen heersten. Maar naast deze maanmensen, de Angeloi, ontwikkelden wij ons daar ook al in een ver gevorderd voorstadium van de aarde-ontwikkeling, zodat de Angeloi daar eigenlijk al rekening met ons moesten houden. Vooral toen de maanontwikkeling al in afgaande lijn ging, waren we daar soms hinderlijk voor de Angeloi. Precies zo ervaren wij het in de neergaande ontwikkeling van de aarde, waarin andere wezens na ons komen.

Het is een zeer belangrijke uitkomst van het geesteswetenschappelijk onderzoek, dat zeer ernstig moet worden genomen dat wij al in een stadium van de aarde-ontwikkeling zijn gekomen, waarin zich wezens doen gelden die op het volgende jupiter-stadium tot een vorm zijn voortgeschreden, die zich laat vergelijken met het mensenwezen. Wij zullen immers op Jupiter andere wezens zijn. Maar zoals wij ook reeds op de maan aanwezig waren, zo zijn deze wezens, die we als het ware 'jupitermensen' kunnen noemen, ook nu al aanwezig. Ze zijn natuurlijk niet uiterlijk zichtbaar. Maar ik heb er onlangs immers met u over gesproken, wat het betekent om uiterlijk zichtbaar te zijn en dat de mens óók een bovenzinnelijk wezen is. Bovenzinnelijk bestaan deze 'jupitermensen' wel degelijk.

Ik wil nog eens nadrukkelijk zeggen dat het een zeer ernstige waarheid is, dat bepaalde wezens die inderdaad om de mensen heen zijn, zich doen gelden. Sinds het midden van de vijftiende eeuw is dit steeds meer het geval. Deze wezens hebben in de eerste plaats een kracht ontwikkeld, die veel overeenkomst heeft met de menselijke wilskracht, waarvan ik u gisteren vertelde dat hij in diepere lagen van het menselijke bewustzijn zetelt. Deze onzichtbare wezens zijn sterk verwant aan datgene, wat onbewust blijft voor het gewone tegenwoordige bewustzijn, maar ze oefenen al een sterke invloed uit bij de ontwikkeling van de moderne mensheid.

Voor hen, die zich ernstig bezighouden met geestesonderzoek is dit een gegeven van enorme afmetingen. Voor mij trad dit probleem bijzonder sterk en bijna uitdagend naar voren, toen in 1914 deze catastrofale oorlog uitbrak. Hoe kon over de Europese mensheid een gebeuren losbreken, dat eigenlijk onmogelijk zou zijn ten opzichte van de oorzaken die men, zoals gewoonlijk, in vroegere historische gebeurtenissen zocht? Wie weet, dat er in 1914 nauwelijks meer dan 30 à 40 mensen in Europa hier deel aan hadden en wie dan ook nog de zielegesteldheid van de meeste van deze mensen kent, voor hem wordt de kern van het probleem pas zichtbaar. Want hoe merkwaardig dat misschien tegenwoordig klinkt, de meeste van deze mensen hadden een vertroebeld, verduisterd bewustzijn. Over het geheel genomen is er in de laatste jaren ontzettend veel gebeurd, dat zijn oorzaak vindt in dit troebele menselijke bewustzijn. We zien, hoe als het ware vanuit dit bewustzijn in beslissende situaties aan het einde van juli en in het begin van augustus 1914 tot op de dag van heden de meest belangrijke beslissingen werden genomen. In zijn soort is dat een schrikbarend probleem.

Als men dit geesteswetenschappelijk onderzoekt, dan ontdekt men, dat juist dit verduisterde bewustzijn de poort was waardoor deze wezens van de wil bezit namen van het bewustzijn van deze mensen en met hun bewustzijn daarin werkten. En deze wezens die nog onder het menselijke niveau staan, wie zijn dat eigenlijk? We moeten zeer ernstig op deze vraag ingaan.

Nu, we hebben al gesproken over de oorsprong en de werking van de menselijke intelligentie, waarvan, om het in een paar woorden te zeggen, de organisatie van ons hoofd het werktuig is. En we hebben gezien dat dit intelligente aspect van onze ziel zijn oorsprong vindt in die daad van de aartsengel Michaël, die men gewoonlijk symbolisch aanduidt als de val, het naar-beneden-stoten van de draak. Eigenlijk is dat een zeer triviaal symbool. Want als men zich een juiste voorstelling maakt van Michaël met de draak, moet men zeggen: aan de ene kant heeft men het Michaël-wezen en aan de andere kant staat de draak als vertegenwoordiger van ons zogenaamde verstand, onze intelligentie. Michaël werpt de scharen die hij bestrijdt niet in de hel, maar in de hoofden van de mensen. Daar leeft deze luciferische impuls verder. Ik heb de menselijke intelligentie immers gekarakteriseerd als een luciferische impuls. Samenvattend kunnen we dus zeggen: Als we terugblikken in de ontwikkelingsgang van de aarde, kunnen we de daad van Michaël schouwen en in verbinding daarmee de verlichting van de mens door zijn verstand.

De ondermenselijke wezens die nu optreden en wier voornaamste impuls overeenkomt met de menselijke wilskracht, komen in zekere zin van beneden, terwijl de scharen of krachten die door Michaël werden gezonden, van boven kwamen. En terwijl deze laatsten bezit namen van het menselijke voorstellingsvermogen, namen de eerstgenoemden bezit van de menselijke wilskracht. Dit zijn wezens, die stammen uit het rijk van Ahriman.

Ja, zo lang men deze krachten niet op dezelfde wijze behandelt als de objectieve krachten in de wereld, waaronder we bijvoorbeeld magnetisme, elektriciteit enzovoort kunnen noemen, kan men geen inzicht krijgen in wat Goethe in zijn gedichten en proza de natuur noemt, waartoe ook de mens behoort. Want in dat, wat de tegenwoordige natuuronderzoekers de natuur noemen, vindt men de mens *zelf* niet, alleen maar zijn fysieke behuizing.

Deze wezens, aan wie wij hun plaats binnen de mensheidsontwikkeling moeten toekennen, stijgen naar boven zoals in het begin van de mensheidsontwikkeling de luciferische wezens afdaalden en zij beïnvloeden de menselijke wilskracht, zoals de luciferische wezens de voorstellingskracht. We moeten ons bewust worden van hun verschijnen en we moeten rekening houden met een natuurbeschouwing, die eerst weliswaar alleen maar de mens in haar beschouwing opneemt. Want het dierenrijk wordt pas later een deel van het aardeleven; deze wezens hebben nog geen invloed op het dier. Maar men kan het mensengeslacht niet begrijpen, zonder met deze wezens rekening te houden.

Deze ondermenselijke wezens, die als het ware door een sterk ahrimanisch getinte wilskracht worden gedreven, worden in hun grote aantal beheerst door hogere ahrimanische geesten en hebben daardoor iets in zich, dat ver boven hun eigen natuur en wezen uitgaat. Als dit 'iets' de mensen in zijn ban krijgt, verkrijgt dit wezenlijk het overwicht over datgene, waar de zwakke mens tegenwoordig de baas over is. Tenzij hij zich door de geest in zijn innerlijk versterkt.

Wat heeft deze schare van wezens in de zin? Ziet u, zoals de door Michaël ter aarde geworpen luciferische schare eropuit was om de mensen te verlichten en te

doordringen met verstand, zo zijn deze wezens eropuit, om de menselijke wil met hun intentie te doordringen.

En wat is hun bedoeling? Ze woelen als het ware in de diepste laag van het bewustzijn, waar de mens tegenwoordig in wakende toestand toch nog slaapt. De mens merkt niet, hoe ze zich toegang verschaffen tot zijn ziel en lichaam. Ze trekken daar alles aan zich wat luciferisch is gebleven, wat niet doorchristelijkt is. Dit is voor hen bereikbaar, dit kunnen ze in hun macht krijgen.

Deze dingen zijn zeer actueel! Ik heb al een feit aangeduid, dat cultuurhistorisch gezien buitengewoon belangrijk is. Men kan tegenwoordig geschriften lezen, waarin bepaalde standpunten gerechtvaardigd worden. Alle mogelijke mensen geven hun meningen ten beste: *Theobald Bethmann, Jagow, Clémenceau, Wilson*. Men hoeft maar een greep te doen, bijvoorbeeld naar de twee dikke boekdelen van *Tirpitz* en *Von Ludendorff*. Voor een mens die vanuit de geestesgesteldheid van zijn tijd denkt, is het zeer interessant om na te gaan hoe dergelijke mensen als Tirpitz en von Ludendorff schrijven. De inhoud is heel verschillend, ze hadden heel verschillende meningen en konden elkaar niet uitstaan. Maar we willen hier alleen maar over de geestelijke structuur van hun geschriften spreken. De boeken zijn geschreven in een taal, die men wel zo ongeveer een modern Duits kan noemen, maar de figuratie van de gedachten is zodanig, dat men zich afvraagt waar dit eigenlijk vandaan komt. Men moet een gevoel voor deze dingen hebben, anders meent men door de taal en het jaartal 1919 te maken te hebben met iets wat in het heden wortelt. De vraag naar de afkomst van het soort denken dat men hier aantreft, heb ik zeer ernstig genomen en ik kwam tot de conclusie dat het absoluut onjuist is, dat deze boeken in het Duits geschreven zijn. Eigenlijk is dit Duits slechts een vertaling, want de gedachten stammen uit de tijd van de Romeinse keizers, waarin dezelfde vorm van denken heerste.

Voorals men begrip heeft gekregen voor de metamorfose van de mensheid, zoals ik die heb beschreven, merkt men hoe dergelijke zielen, die eigenlijk de metamorfose niet meebeleefd hebben, achter gebleven zijn. De memoires van Tirpitz en von Ludendorff handelen maar toevallig over eigentijdse gebeurtenissen, ze zouden evengoed kunnen gaan over krijgstochten van de Romeinse keizer. Dit kan exact bewezen worden door degene, die de methode daartoe kent. Dat betekent met andere woorden, dat het Christendom aan deze mensen voorbij is gegaan, ze dragen in zich geen verbinding met het Christendom. O ja, misschien hebben ze in hun jeugd ook wel in christelijke kerken gebeden, hoewel ik dat niet geloof van Tirpitz en eigenlijk ook niet van von Ludendorff. Dat zegt trouwens verder nog niets. De werkelijke Christusimpuls dragen ze niet in hun hart en hun ziel. Ze zijn op een vroegere ontwikkelingstrap van de mensheid blijven staan. De geesten, waarover ik gesproken heb, hebben vat op een dergelijke gedachtenstructuur, daarin vestigen ze hun heerschappij. Daardoor komt in de besluiten van deze mensen een vreemd element binnen uit een geestelijke wereld, die nu haar kans krijgt. Bij Ludendorff is het uit historisch gezichtspunt direct te bewijzen, hoewel men

tegenwoordig nog geen historische psychopathologie bedrijft, wat in een niet al te verre toekomst wel het geval zal zijn. Op 6 augustus werd Luik ingenomen. Het hele leger, met in haar midden Ludendorff (toen ,nog overste) werd in een van de straten samengedrongen. De beslissing zou van hem afhangen. Wat in Luik tot stand kwam gebeurde slechts door zijn snel besluit, waarbij zijn normale bewustzijn verloren ging. Bij de 'keizerconstellatie' van zijn zieleleven voegde zich de verduistering van het bewustzijn, die een poort is voor de ahrimanische wereld.

Tegenwoordig plaatst de tijd dergelijke problemen voor ons. Wij mogen als mens niet meer aan deze dingen voorbijgaan. Dit is geen gemakkelijke opgave. Men heeft het zich gemakkelijk gemaakt door anders over de mensen te denken, dat wil zeggen: door helemaal niet over hen te denken, hen in 't geheel niet nader te komen. En het is in de tegenwoordige tijd ook niet ongevaarlijk om volledig eerlijk over deze dingen te spreken, omdat veel individuen niet van de waarheid houden. Nog afgezien daarvan dat sentimentaliteit, die deze dingen verkeerd begrijpt, ze psychisch wreed zou kunnen vinden. Maar uit dit alles volgt, dat men zich er wel zeer diep bewust van moet zijn, hoe noodzakelijk de Christus-impuls is. Men moet alle situaties onderkennen, waar de Christus-impuls niet werkt. Want, terwijl we gisteren hebben aangetoond, dat de Christus-impuls in het middengebied van het bewustzijn moet aangrijpen, kunnen we er nu nog aan toevoegen: Als dit laatste plaats vindt en de mens zich werkelijk geheel met het Christuswezen heeft verbonden, dan kunnen deze ahrimanische krachten niet door dit middengebied naar boven komen, en kunnen met hun geestelijke krachten de intellectuele krachten niet naar beneden trekken. Alles komt hierop aan.

Het is absoluut noodzakelijk dat men tegenwoordig inziet, dat de invloeden, die van wezens komen die buiten en onder de mens staan en waarop weer andere wezens hun invloed uitoefenen, even belangrijk zijn als menige impuls die uit de mensenwereld stamt. Vorige week heb ik u over de invloed van Michaël gesproken en deze gekarakteriseerd en ik heb verteld hoe noodzakelijk deze is. Want even waar als het is, dat via Michaël de menselijke intelligentie door de luciferische invloed is ontstaan, is het een waarheid, dat nu de tegenpool optreedt door het naar boven stijgen van ahrimanische wezens. En de mens zal zich tegen dit laatste slechts kunnen wapenen door de verdere werkzaamheid van Michaël.

Zelfs fysiek is het tegenwoordig gevaarlijk, om zich geheel afhankelijk te maken van een soort fatalisme, dat zich uitspreekt in een volstrekte causaliteit. Want de opvoeding door school en leven, die stoelt op de almacht van deze onontkoombaarheid die in de voorstellingen leeft, verzwakt het menselijke denken en de mensen worden met betrekking tot hun bewustzijn in zo sterke mate passief, dat andere krachten toegang krijgen tot dit bewustzijn en dat de kracht ontbreekt, die nodig is om de Christus-impuls een plaats te doen vinden in de menselijke ziel.

Het is als het ware mijn plicht om in onze huidige tijd te spreken over het optreden van bepaalde ahrimanische wezens waar we rekening mee moeten houden. De meest uiteenlopende mensen op onze aarde weten hier tegenwoordig al iets over.

Maar zij interpreteren dat verkeerd, omdat zij niets weten of willen weten van de in waarheid bestaande triniteit Christus-Lucifer-Ahriman, maar Lucifer en Ahriman onder één noemer brengen. Men kan dan geen zuiver onderscheid meer maken, men kan dan het ware karakter van deze ahrimanische wezens die een rol gaan spelen, niet meer op de juiste wijze leren kennen. Alleen als men het ahrimanische op de goede manier bestudeert en zijn tegenstelling tot het luciferische kent, weet men van welk kaliber de bovenzinnelijke invloeden zijn die, om het zo uit te drukken, als tegenpool van de door Michaël bewerkte val van de draak, nu omhoog komen in de mens. En als de mensen zich overgeven aan ongebreidelde instinctieve impulsen en er niet naar streven deze bewust te maken, worden ze in 't bijzonder een prooi van deze wezens.

Nu bestaat er tegenwoordig een methode - ik zou ook kunnen zeggen een anti-methode - om het instinctieve toe te dekken, door het ene begrip over het andere te leggen, zodat men niet op de juiste wijze tot een oordeel kan komen. Denkt u maar eens aan de strijdkreten van het moderne proletariaat. Achter deze leuzen staan heel gerechtvaardigde eisen van de mensheid. Maar er wordt om te beginnen niet geappelleerd aan deze eisen. Voor het eerst wordt dit gedaan in onze idee van de driegeleding. Men appelleert aan geheel iets anders: 'Proletariërs aller landen, verenigt u!' - Wat betekent dat? Voedt de antipathie tegen de andere klasse, u kunt dat als proletariër, ontwikkelt als individuen iets wat op haat lijkt, en verenigt u, dat wil zeggen verenigt uw haatgevoelens door de liefde voor elkaar - als kameraden uit één klasse - te zoeken; een liefde uit haat geboren. Hebt elkander lief door de haat, op basis van de haat!

Hier hebt u twee polaire begrippen die stevig naast elkaar staan. Als instincten worden verdrongen en de mens niet meer weet, wat er eigenlijk in hemzelf omgaat, worden de meningen ondoorzichtig. Er is een soort anti-methode voorhanden - als ik deze paradoxale uitdrukking mag gebruiken - om het instinctieve leven, dat bijzonder sterke aangrijpingspunten voor de beschreven ahrimanische wezens bezit, door het huidige menselijke denken te verdoezelen.